

Varsan kasvatusolosuhteiden vaikutus kehitykseen ja terveyteen

ELT Seppo Hyyppä

MTT, Hevostalous, Ypäjä,
etunimi.sukunimi@mtt.fi

Johdanto

Suomessa syntyy noin 4000 varsaa vuodessa. Näistä on n. 1300 suomenhevosiä, 1900 lämminverisiä, 300 ratsuja ja 600 poneja. Kasvattaminen ei yleisesti ottaen ole taloudellisesti kovin kannattavaa, joten kaikki kasvatus toiminta on Suomessa pääosin pienimuotoista. Valtaosalla kasvattajista on vain 1 tai 2 siitostammaa. Moni kasvattaja on myös ensikertalaisena varsin kokematon. Osalla on tarkoituksena varsottaa oma tamma vain kerran eikä tavoitteena ole varsinainen kasvatus työn jatkaminen.

Oriin valinta, kantavan tamman hoito ja ruokinta, varsominen sekä pikkuvarsan hoito ja ruokinta vaativat kuitenkin kasvattajalta paljon tietoa, osaamista ja huolellisuutta, jotta kaikki menisi hyvin ja varsasta kasvaisi terve hevonen. Myös hevosten pitopaikkojen on oltava kunnossa.

Selvitys varsojen kasvatusolosuhteista Etelä-Suomessa

Yhtenä osana yhteispohjoismaista NKJ tutkimushanketta, Group Housing Horses under Nordic conditions, selvitettiin varsojen kasvatusolosuhteita, ruokintaa ja hoitokäytäntöjä Suomessa. Tässä työssä olivat mukana Seppo Hyyppä ja Susanna Särkijärvi MTT:n hevostutkimuksesta sekä Niina Tolvanen, Anna-Kaisa Myllykoski, Emma Laakkonen ja Hanna-Leena Lindman Hämeen ammattikorkeakoululta Mustialasta.

Tutkimusta varten käytiin 20 hevostilalla Etelä-Suomessa vuoden 2009 helmi-maaliskuun aikana selvittämässä varsojen kasvatusolosuhteita, ruokintaa ja hoitokäytäntöjä. Tiloilla oli vuonna 2008 syntyneitä varsoja yhteensä 165, mikä on noin 4 % koko ikäluokasta. Tilakohtaisesti varsojen määrä vaihteli 2–23 varsaan. Varsat olivat suomenhevosiä, lämminverisiä, puoliverisiä, arabeja, poneja sekä risteytyksiä. Tutkimuksessa keskityttiin vuonna 2008 syntyneisiin varsoihin, jotka olivat tilakäyntien aikaan iältään 8-12 kk.

Pitopaikat

Yleisin vieroitettujen varsojen kasvatuspaikka oli pihatto. Näin oli 11 tilalla kahdestakymmenestä. Kahdella tilalla varsat olivat osan vuodesta tallissa ja osan pihatossa. Ryhmäkarsinat karsinajärjestelmällä oli kolmella tilalla ja tavanomaisissa yksittäiskarsinoissa varsoja pidettiin kahdella tilalla. Kahdella tilalla oli käytössä sekä ryhmä- että yksittäiskarsinoita.

Kasvatusolosuhteet ja hengitysteiden terveys

Ilman laatu

Ilman laatu on tärkein hevosen hengitysteiden terveyteen vaikuttava ympäristötekijä. Sisäilman laatuun vaikuttavat mm. tallin ilmatila (pinta-ala x korkeus), ilmanvaihto, kuivike, karsinoiden ja pihaton puhdistus sekä rehujen laatu. Rehujen hygieeniseen laatuun vaikuttaa niin valmistusprosessi, säilytys varastoinnin aikana kuin olosuhteen käyttöönoton jälkeen.

Varsojen pitopaikkojen kokonaispinta-alat vaihtelivat 6 m² karsinasta 180 m² makuuhalliin. Keskimäärin tilaa varsaa kohti oli 9,75 m². Sekä suurin (22,5 m²) että pienin (4 m²) tila olivat pihatoissa. Kaikki tilat täyttivät eläinsuojelumääräyksen minimipinta-alojen osalta.

Pinta-alojen lisäksi vuoden 2014 alusta kaikkien tallien sisäkorkeuden on oltava vähintään hevosen säkäkorkeus kerrottuna luvulla 1,5, kuitenkin aina vähintään 2,2 m (MMMp 14/EEO1998). Tallien sisäkorkeudet olivat 2-6 metriä. Yhdellä tilalla joudutaan tekemään toimenpiteitä ennen määräajan umpeutumista.

Yleisimmät kuivikemateriaalit ovat olki, turve ja sahanpuru. Kaikki yksittäiskarsinat siivotaan päivittäin, eikä niissä käytetä kestokuivikepatjaa. Ryhmäkarsinoita siivotaan päivittäin – 3 kertaa vuodessa. Suurimmassa osassa pihattoja (46 %) käytetään kestokuivikepohjaa, joka tyhjennetään kerran vuodessa. Osaa pihatoista tyhjennetään useammin, suurin tyhjennystiheys tutkituilla talleilla on 5 kertaa vuodessa. 27 % pihattotalleista näkyvät lannat poistetaan päivittäin. Vain yhdellä tilalla varsat olivat likaisia ja niillä oli liian vähän kuivikkeita.

Koneellinen ilmanvaihto oli vain 15 % tiloista; 1 pihatossa, 1 karsinatallissa, 1 ryhmäkarsinatilalla. Painovoimainen ilmanvaihto oli 55 % tiloista. Erillisiä ilmanvaihtohormeja ei ollut lainkaan 30 % talleista, nämä olivat kaikki pihattoja. Mikäli pihattorakennus on niin avoin, että ilmastointia ei tarvita, ongelmaksi voi tulla varsojen tarveneminen talven kylmimpään aikaan. Vilustuminen laskee varsojen vastustuskykyä ja altistaa mm. hengitystietulehduksille. Tallitilan lämmitysmahdollisuus oli 10 % talleista.

Vastustuskyky

Koska tamman istukka ei läpäise vasta-aineita, varsat syntyvät kokonaan ilman vasta-aineita. Saadakseen hyvän suojan taudinaiheuttajia vastaan varsan pitää juoda 1½-2 l hyvälaatuista ternimaitoa ensimmäisten 12 h aikana. Tammanmaidon vasta-ainepitoisuus tutkittiin aina neljällä ja puutetta epäiltäessä samoin neljällä tilalla, muilla ei koskaan. Jokaisesta varsasta otetaan verinäyte vasta-ainemääritystä varten 2 tilalla, muilla silloin kun epäillään, että kaikki ei ole kunnossa. Ternimaitoa oli pakkasessa kaiken varalle 16 tilalla.

Vasta-aineiden puutosta oli esiintynyt 2 varsalla, jotka olivat kahdella eri tilalla. Toisesta tiedettiin, ettei sen emän ternimaito ole laadukasta ja varsalle tehtiin plasmansiirto. Toista varsaa ei ehditty hoitaa ajoissa ja se menehtyi.

Kaikilla tiloilla varsat rokotetaan. Tetanusta vastaan rokotti 19, influenssaa vastaan 15 ja herpestä vastaan 5 tilalla.

Kasvatusolosuhteet sekä liikuntaelimistön kehitys ja terveys

Liikunta

Varsan ensimmäistä elinvuotta leimaa voimakas kasvu. Niinpä mahdolliset tuki- ja liikuntaelimistön kehityshäiriöt ilmaantuvat yleensä tänä aikana. Syitä kehityshäiriöihin voivat olla vääränlainen ruokinta tai liian rankka liikunta ja geneettiset tekijät. Koska geneettisiin tekijöihin ei enää voi varsan synnyttyä vaikuttaa, korostuu oikeanlaisen liikunnan ja etenkin ravinnon merkitys.

Kaikki varsat ulkoilivat ryhmissä. Ryhmässä oli vain samanikäisiä varsoja 65 % tiloista. Tammät ja oriit pidettiin yhdessä 45 % ja erillään 40 % tiloista. Kolmella tallilla oli vain samaa sukupuolta olevia varsoja tutkimuksen tekohetkellä.

Varsat suljettiin pihattoon yöksi yhdellä tilalla, muissa pihatoissa (50 % kaikista talleista) ne saavat liikkua vapaasti sisään ja ulos 24 h/vrk. Varsat ulkoilevat 10 – 15 h/vrk 25 %, 5 – 10 h/vrk 15 % ja 0 - 5 h/vrk 10 % talleista. Sää vaikutti suuresti tarhausaikaan muissa kuin pihatossa.

Tilavierailuiden aikaan tarhojen ja pihattotarhojen pohjat olivat pääosin hyvässä kunnossa, koska oli talvi, lunta ja pakkasta. Tarhojen pohjia oli kunnostettu 65 % tiloista, muilla ne olivat luonnontilassa. Yleisin pohjamateriaali kunnostetuissa tarhoissa oli hiekka. Näissä tarhoissa riskinä on hiekansyönti. Yhtä varsaa oli hoidettu hiekkaähkyn takia useampi kerta. Pihatoissa varsoilla on säänsuoja, mutta yhdelläkään karsina- tai ryhmäkarsinatallilla ei tarhassa ollut katosta.

Ruokinta

Rehujen hygieenisen laadun pystyy hyvinkin päättelemään ilman analyysejä, mutta rehujen sisältämien ravinto- ja kivennäisaineiden pitoisuudet saadaan luotettavasti selville ainoastaan teettämällä rehuista analyysi. Karkearehuista oli teetetty rehuanalyysit 10 tilalla. Vain puolella näistä (25% tiloista) tietoa myös hyödynnettiin laskemalla rehuannokset ruokintaohjelmalla tai käsin. Muut luottivat silmämääräiseen arvioon rehujen annostelussa. Analyysitulokset saatiin käyttöön viideltä tilalta. Viideltä tilalta otettiin näytteet tilakäynnin yhteydessä ja rehuanalyysit teetettiin Valion Seinäjoen aluelaboratoriossa. Ruokinnan sopivuus laskettiin ruokintaohjelma PC-Horsella kutakin varsaryhmää kohden. Silloin kun karkearehuista ei ollut käytettävissä rehuanalyysejä, käytettiin ohjelman valmiita rehuarvoja.

Kuiva heinä oli ainoa karkearehu yhdellä tilalla. Karkearehua oli vapaasti saatavilla 13 tilalla ja muut jakoivat sitä vähintään 3 kertaa päivässä.

Kauraa käytettiin väkirehuna 16 tilalla, muilla oli käytössä teollinen rehu. Yleensä väkirehut jaettiin kahdesti päivässä (14 tilaa). Useimmat tilat (11 kpl) varmistivat jollakin tavalla, että jokainen varsa sai oman väkirehuannoksensa. Energiaa varsat saivat laskujen mukaan varsin sopivasti ja enemmistö varsoista olikin lihavuuskunnoltaan normaaleja, 149 varsaa. Lihavahkoja oli 7 ja laihoja 9 kappaletta.

Valkuaistäydennystä ei annettu kahdella tilalla. Soijarouhetta käytettiin 7 ja kaupallisia valmisteita 11 tilalla. Varsojen sulavan raakavalkuaisen saanti oli hyvällä tasolla 12 tilalla. Liian vähän valkuaista varsat saivat 7 ja liikaa yhdellä tilalla.

Vaikka kalsium/fosfori -suhde oli jokaisella tilalla normin mukainen, näiden kivennäisten määrä oli riittävä vain 10 tilalla. Myös muiden kivennäisten ja hivenaineiden saannissa esiintyi puutteita 14 tilalla. Vitamiinien saannissa oli puutteita 80 % tiloista.

Juomavesi tuli automaattista 11 tilalla, muut hoitivat juoton kantovedellä. Juomapaikkoja on yksi varsaryhmää kohden 13 tilalla.

Laidunmaita oli hallinnassa 18 tilalla. Laidunnurmien viljavuustutkimus oli tehty vaaditun 5 vuoden välein 13 tilalla. Peltoja oli kalkittu 7 tilalla 5 vuoden sisällä. Lannoitteita ei käytetty lainkaan 2 tilalla. 6 tilalla ei osattu kertoa käytetyistä lannoitteista ja määristä.

Perusterveydenhoito

Napaa pidetään yhtenä merkittävänä infektioporttina, jonka kautta taudin aiheuttajat voivat päästä kohta syntymän jälkeen varsaan. Napa hoidettiin 12 tilalla aina välittömästi syntymän jälkeen laimennetulla Betadinella, muilla vain jos syytä ilmeni. Napatulehdusta ei ollut esiintynyt.

Sikiöaikana varsan suoleen muodostuu tummaa ulostetta. Joskus tätä tahmeaa varsapihkaa on niin paljon, että varsa ei pysty ulostamaan sitä ilman apua. Yhdellä tilalla jokaiselle vastasyntyneelle annettiin aina peräruiske. Toisella sekoitetaan parafiiniöljyä ternimaidon sekaan rutiinisti. Varsapihkan takia hoitoa oli tarvinnut kaksi varsaa. Koska vain pari prosenttia varsoista tarvitse välttämättä hoitoa varsapihkan takia ja parafiiniöljy voi heikentää vasta-aineiden imeytymistä suolistosta, sen antaminen rutiininomaisesti jokaiselle varsalle ei ole perusteltua.

Ensimmäinen loishäätö annettiin 1-2 kuukauden iässä 19 tilalla, yhdellä vasta syksyllä laidunkauden jälkeen. Jatkossa varsat saivat loishäädön kerran kuussa 6, 6-8 viikon välein 9 ja 3 kk välein 5 tilalla. Tammamadolletettiin kolmasti vuodessa 2, neljästi vuodessa 16 ja useammin 2 tilalla. Vaikka loishäädöistä huolehdittiin hyvin, niin silti 25 % talleista ilmoitti että varsoilla oli ollut sisäloisten aiheuttamia ongelmia.

Tarhoja siivotaan päivittäin 20 %, kerran viikossa 20 %, kahdesti kuukaudessa 5 %, kahdesti vuodessa 10 % ja kerran vuodessa 20 % tiloista. 25 % talleista tarhoja ei siivota lainkaan. Vain 4

tilalla oli otettu lanta-analyysi mahdollisen mato-ongelman ja matolääkkeiden tehon määrittämiseksi.

Hyvissä oloissa varsan kavioiden kasvaminen ja kuluminen tapahtuvat tasatahtiin, mutta siitä huolimatta varsan kaviot pitäisi tarkastaa ja tarvittaessa vuolla 2–4 viikon välein kuukauden iästä alkaen. Näin varmistetaan, että kaviot kuluvat tasaisesti, mikä taas on tärkeää jalka-asentojen kehityksen kannalta.

Varsojen kaviot hoidettiin vähintään 6 viikon välein 4:llä, 8 viikon välein 3:lla, 3 kk välein 1:llä ja tarpeen mukaan 12 tilalla. Näistä 12 tilasta kaviot oli hoidettu ensimmäisen kerran laidunkauden päättyessä yhdellä ja vieroituksen aikaan kolmella tilalla. Kavioita ei ollut hoidettu vielä kertaakaan yhdellä tilalla. Varsojen kavioista huolehtii yleensä koulutettu kengittäjä. Viidellä varsalla oli käytetty liimakenkiä jalka-asentojen korjaamiseen. Osa muidenkin varsojen jalka-asento virheistä olisi ehkä ollut korjattavissa riittävän aikaisella asiaan puuttumisella.

Ripulia oli ollut 7 tilalla. Se oli enimmäkseen lievää ja vain yhtä varsaa oli lääkitty. Kuudella varsalla, jotka olivat kaikki eri tiloilta, oli ollut ähky. Yksi varsa oli kuollut siihen. Varsojen hengitystietulehduksia oli ollut 6 tilalla. Suurin osa ei tarvinnut hoitoa, koska tauti oli lievää. Vain yhdellä varsalla oli ollut Rhodokokin aiheuttama paiseinen keuhkotulehdus, joka oli saatu hoidettua. Pääntautia ei ollut esiintynyt yhdelläkään tilalla.

Käsittely ja turvallisuus

Mitä varhaisemmassa vaiheessa varsa oppii luottamaan ja kunnioittamaan käsittelijäänsä johtajana, sitä vaivattomampaa ja turvallisempaa on sen käsittely. Myöhemmin on myös helpompi edetä sen varsinaisessa koulutuksessa. Pikkuvarsalle opetettavia asioita ovat mm. riimun laitto, kiinni oleminen, harjaaminen, väistäminen sivuun, peruuttaminen, taluttaminen sekä jalkojen nostelu ja kavioiden puhdistus.

Osa käsitteli varsoja vain pakollisten hoitojen, kuten kavioiden vuolun ja rokotusten yhteydessä. Useimmat opettavat varsat talutukseen ja seisomaan kiinnisidottuna. Joissain paikoissa varsoja irtohypyttään, käytetään näyttelyissä, mitataan tai punnitaan. Päivittäin varsoja käsiteltiin 60 %, 2-4 kertaa viikossa 10 %, kerran viikossa 10 % ja kerran kuukaudessa 10 % paikoista. Silloin tällöin varsoja käsiteltiin 10 % tiloista.

Vuonna 2008 syntyneiden varsojen kanssa oli selvitty ilman henkilötapaturmia ja vakavia vaaratilanteita 80 % talleista. Yhdellä tallilla oli tapahtunut vaaratilanne. Tapaturma oli sattunut kolmella tallilla; varsa puri hoitajaansa, varsa juoksi hoitajan yli ja varsa pääsi potkaisemaan.

Varsoilla ei ollut tapaturmia 60 % talleista. Varsoille sattuneista 8 tapaturmasta vakavin oli reisiluun murtuminen, joka johti varsan lopetukseen. Muut tapaturmat ovat olleet haavoja, pieniä naarmuja tai pieniä turvotuksia.

Johtopäätökset

Vaikka suurimmalla osalla tiloista asiat ovat hyvässä kunnossa ja toiminta on ammattitaitoista, niin selvitys kuitenkin osoitti, että neuvonnalle on tarvetta. Kasvattajille voisi olla hyötyä esimerkiksi ravintotietouden lisäämisestä. Rehunäytteitä pitäisi ottaa paljon enemmän ja todella myös hyödyntää tuloksia käytännössä. Lisäksi tarhojen ja laidunten hoidossa on parannettavaa. Osa varsoista oli selvästi kavioiden vuolun tarpeessa. Siksi on tarpeellista tiedottaa varsojen kaviohoidon tärkeydestä ja jalka-asentojen korjaamisen mahdollisuuksista.